Finns gräsull kvar i Skåne år 2050?

Göran Mattiasson

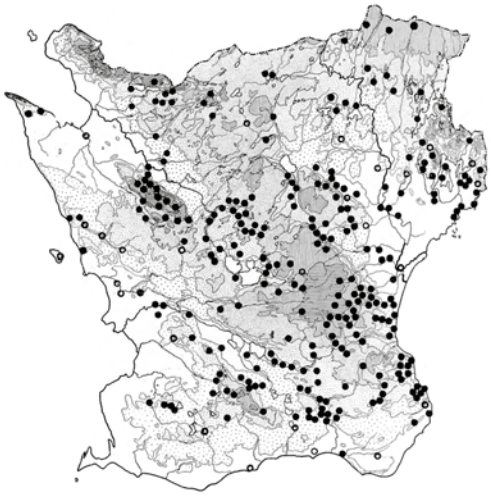
Figur 1. Vid Lyngsjö finns en av de rikaste lokalerna för gräsull i Skåne. Foto Torgny Roosvall.

Gräsull i Skåne

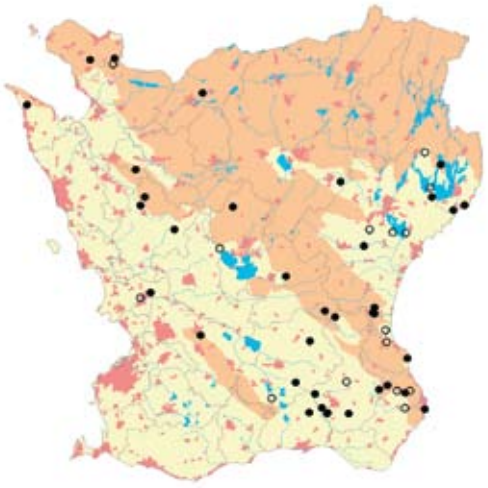
Gräsull *Eriophorum latifolium* fanns förr i praktiskt taget hela Skåne men har under den senaste 50-årsperioden blivit allt sällsyntare. Utvecklingen är densamma i hela södra Sverige. Gräsull finns idag fortfarande på ett fåtal platser i Halland men finns inte längre kvar i Blekinge. Gräsull har sedan mitten av 1950-talet försvunnit från cirka 90 procent av sina då kända växtplatser i Skåne.

Gräsull fanns kring 1950-talet på mer än 250 platser i Skåne (karta 1 och tabell 1). Arten gick starkt tillbaka under perioden 1965–1990, då gräsull varje år försvann från i medeltal 8 växtplatser i landskapet. Tillbakagången fortgår alltjämt om än i långsammare takt. Gräsull har sedan 1990 försvunnit från ytterligare 16 platser. Under tiden 1990–2006, då inventeringen av Skånes Flora pågick, har gräsull alltså försvunnit från 30 % av sina växtplatser (tabell 2). Under de senaste tio åren har antalet lokaler med gräsull minskat med en hastighet av i genomsnitt en lokal per år. Om utdöendehastigheten fortsätter i samma takt, har gräsull försvunnit ur Skånes flora år 2043!

År 2005–2006 blommade gräsull på 36 platser i Skåne (karta 2 och tabell 1). De största bestånden fanns i kalkkärren och kalkfuktängarna i naturreservatet Högestads mosse och kring Lyngsjö. Stora bestånd med mer än tusen blommande strån fanns också i liknande miljöer söder om Gyllebosjön och i kalkbrottet på Ivön. Antalet blommande strån är genomgående mycket lågt och kan antas ha minskat på många växtplatser under senare tid. På 25 % av växtlokalerna fanns 10 eller färre strån av ullen (tabell 3).

Karta 1. Gräsull i Skåne t.o.m. 1973 (Weimarck, 1985).

Karta 2. Gräsull i Skåne 1990–2006.
● = Förekomst 2005–2006.
○ = Förekomst utan återfynd 2005–2006.

Variation mellan år

Antalet blommande strån kan växla starkt mellan åren på samma plats. Vid Lyngsjö minskade beståndet från tusentalet plantor 2005 till hälften kommande år för att 2007 endast återfinnas i mindre än ett hundratal. Betesdjuren hade ätit upp plantorna! I Stora Harrie mosse hade antalet ökat från 50 till 500 blommande strån under samma tid. I Stora Harrie mosse och Benestads backar har inte bara ett större antal plantor blommat 2007 än under åren 2005–2006 utan dessutom inom fler delområden. I Säljeröd var förändringen i antal små men i procent stora – fem ena året och tre plantor året därpå (40 procents minskning).

Under inventeringen noterades att gräsull inte blommade varje år. I det lilla rikkärret vid Vejla sjö sydväst om Ivösjön fanns till exempel inga fertila plantor 2005 utan sådana upptäcktes först senare.

Resultaten av mina undersökningar visar klart att det inte är möjligt att inventera och kartlägga totala förekomsten av gräsull genom att enbart besöka ett område under ett enstaka år. Slutsatserna av 2005 och 2006 års undersökningar om gräsullens tillbakagång, förekomst och framtid gäller naturligtvis enbart med utgångspunkt från resultaten under denna period. Resultaten visar klart den negativa utvecklingstrenden för gräsull i Skåne och hur snabbt denna fortgår, vilket är det viktigaste resultatet i denna undersökning.

Tabell 1. Antal lokaler för gräsull i Skåne under olika tidsperioder.

År	1938–1973	1990–2006	2005–2006
Antal lokaler	250	52	36

Tabell 2. Antal lokaler för gräsull som försvunnit från Skåne fr.o.m 1989, senast funnen under följande tidsperioder.

År	1989–1994	1995–1999	2000–2004
Antal lokaler	7	3	6

Växtplatser

Gräsull fanns i Skåne 2005–2006 i:

- rikkärr och kalkfuktängar (28 platser)
- slåtterängar på översilningsmark (3 platser),
- betesmarker i urbergsområden (5 platser)

Figur 2. Gräsull vid Lyngsjö. Foto Torgny Roosvall.

Gräsull växer idag främst i rikkärr och kalkfuktängar i kalkområden, vilka betas eller hävdas genom slåtter. I områden, där markfuktigheten är så hög, att markägare bedömt att det finns risk att betesdjur går ned sig, förekommer inget bete. Några rikkärr på Österlen har inhägnats för att hålla betesdjuren från de blötaste partierna. Inte heller de mycket fuktiga markerna i naturreservatet Åraslövs mosse i Hässleholms kommun betas utan sköts genom slåtter.

Gräsull finns i tre slåtterängar på översilningsmark (utanför våra kalkområden), vilka vegetationsmässigt skiljer sig från varandra. I Orröd (Söderåsen) och Slottet (Bjärehalvön) växer gräsull i rikkärr, medan sidvallsängen vid Spångahöjden i Örkelljunga kommun innehåller arter som indikerar både basiska och sura markförhållanden.

Gräsull finns dessutom i fem betade fuktängar och rikkärr i trakter utan kalkberggrund. I Äsperöd i Hörby kommun betas växtplatsen alltjämt, medan betet hade upphört på Hallandsåsen, i Ask och i Norra Rörum (Svalövs respektive Höörs kommun). Vid Kalvamossen på Söderåsen finns ytterligare en förekomst med gräsull.

Under 2005–2006 återfanns inte gräsull på några tillfälliga platser som diken, utfyllnadsområden m.m., vilka tidigare endast varit temporära växtplatser.

Gräsull, *Eriophorum latifolium*

Beskrivning. Gräsull är ett löst tuvat halvgräs utan utlöpare. Strået är upp till en halv meter högt och har en toppställd axsamling. Bladen är platta, tre till åtta millimeter breda, och ljusgröna till rent gröna. Axsamlingen består oftast av fem till tio ax som sitter på långa och tydligt sträva axskaft, stödbladen är korta. Axfjällen är ennerviga. Efter blomningen tillväxer blommornas kalkborst och bildar en rent vit ull.

Gräsull är en av de tre arter i släktet som har mer än ett ax, ängsull (*E. angustifolium*) skiljs genom släta, plattade axskaft och kärrull (*E. gracile*) skiljs genom smala trekantiga blad och bara två till fyra ax. De övriga arterna i släktet ullar (*Eriophorum*) har bara ett ax i toppen av strået.

Utbredning. Gräsull förekommer tämligen allmänt till sparsamt från Skåne till Jämtland, längre norrut är den sällsynt. Den växer i kalkrika fuktängar och myrar.

Etymologi. Artnamnet *latifolia* kommer av latinets *latus* (bred) och *folium* (blad), och betyder bredbladig.

Ur: Anderberg, A. & Anderberg, A.-L., 2007. Den virtuella floran. ⟩http://linnaeus.nrm.se/flora/welcome.html⟨. Naturhistoriska Riksmuseet.

Tabell 3. Antal blommande strån av gräsull per lokal.

Antal strån	1–10	11–50	51–100	101–500	501-1000	>1000
Antal lokaler	10	7	6	8	1	4

Orsaker till att gräsull och dess växtplatser försvinner

Gräsull kräver öppna, fuktiga och basrika – men relativt näringsfattiga – växtplatser. Gräsull hade förr sitt största antal lokaler i fuktiga slåtterängar i våra urbergsområden, medan antalet växtplatser i kalkområden då var i minoritet. Idag är förhållandet det omvända.

Gräsull försvinner snabbt från marker som gödslats och/eller dränerats. Gräsull kan inte heller klara sig, när hävden upphör och markerna invaderas av träd och buskar. Gräsull kan endast överleva utan skötsel i riktigt fuktiga rikkärr, där någon egentlig igenväxning inte sker. Sådana rikkärr finns nästan inte längre kvar i Skåne.

Gräsull är en god indikatorart som visar att kalkfuktängar och kalkkärr under de senaste årtiondena genomgått stora negativa förändringar och att en utarmning av floran fortfarande pågår. Även andra kärlväxter i dessa miljöer har minskat kraftigt. Majviva *Primula farinosa*, slåtterblomma *Parnassia palustris*, kärrspira *Pedicularis palustris*, vildlin *Linum catharticum*, tätört *Pinguicula vulgaris* och många småstarr – främst nålstarr *Carex dioica*, loppstarr *C. pulicaris* och ängsstarr *C. hostiana* – växer alla tillsammans med gräsull och är arter, som försvunnit från mer än 75 % av sina kända växtplatser sedan mitten av 1900-talet.

Sammantaget är gräsullens försvinnande ett tecken på att markägaren inte längre anser sig ha behov av de fuktiga markerna för sin försörjning. Alternativa brukningsformer, eller att låta marken ligga ohävdad, har varit lönsammare. Markägarna har sällan informerats om rikkärrens stora värden och därför inte heller insett betydelsen av att bruka och bevara rikkärren. EU:s miljöstöd har sedan 1996 utgått som ersättning till markägare för att sköta särskilt värdefulla naturmiljöer, t. ex. växtplatser för gräsull. Miljöersättningarna har uppenbarligen inte haft tillräcklig effekt för rikkärren, eftersom antalet växtplatser med gräsull fortsatt att minska efter 1995, om än med lägre hastighet än tidigare.

Åtgärder för att bryta den negativa trenden

Naturvårdsverket fastställde 2006 på uppdrag av riksdag och regering ”Åtgärdsprogram för bevarande av rikkärr”. Detta visar att gräsullens växtplatser tillhör både landets och Europas mest värdefulla naturmiljöer och att samhället nu aktivt vill arbeta för att bevara rikkärr och dess arter, däribland gräsull. Därigenom har samhället också insett att dessa miljöer inte klarar sig långsiktigt utan särskilda insatser. I Skåne tar Länsstyrelsen fram ett åtgärdsprogram för att i samverkan med markägare restaurera, sköta och bevara landskapets rikkärr. Om rikkärr och kalkfuktängar, med stöd av markägare och ekonomiska ersättningar för naturvårdande åtgärder, kan ges en lämplig skötsel, finns det gott hopp att gräsull kan finnas kvar i livskraftiga bestånd i Skåne även efter år 2050! I annat fall är risken uppenbar att gräsull kan komma att försvinna från Skåne under perioden 2040–2050.

Tack!
Jag vill tacka alla, särskilt Anette Persson, Helena Bager och Johan Dahlberg, som på olika sätt bidragit med uppgifter till denna sammanställning.

Författarens adress: Torkel Höges gränd 15,
224 75 Lund. E-post: goran.mattiasson@telia.com